

Mindez azonban nem csökkenti a katalógus értékét és nem érinti annak nagyon fontos szerepét mind a térképtörténeti, mind a történelemtudományi kutatásokban. Várjuk a következő kötetek

mielőbbi megjelenését és szeretnénk látni más térképgyűjtemények hasonló, hasznos katalógusát.

ifj. Bartha Lajos

VOENNO-ISZTORICESZKIJ ZSURNAL

(Szovjetunió)

1981. 7—12. sz.

A folyóirat 7. számából érdemes megemlíteni *D. Szuhorukov*: „A légideszantok második világháború folyamán történt alkalmazásának tapasztalataiból levont következtetések” című általánosító tanulmányát (1981. 7. sz. 67—74. o.). A szerző a bevezető részben megállapítja, hogy a légideszantok alkalmazásának elmélete a Szovjetunióban született meg. A megszületés kapcsolódik más harceszközök, mindenekelőtt a harckocsik, a légierő és egy új fegyvernem, a légideszant csapatok fejlődéséhez, valamint a támadó mélységi hadművellet elméletének kidolgozásához. Az elmélet tételeinek helyességét ellenőrizték a Moszkvai, Leningrádi, Kievi és Belorussziai katonai körzet területén végrehajtott gyakorlatokon.

Az elmélet és a gyakorlat fejlődésének fontos szakaszává vált a második világháború, amelynek folyamán a légideszantokat először alkalmazták nagy méretekben, különböző feladatok megoldására és különféle összetételekben. A legtipikusabbak azok a deszantok voltak, amelyeket az arcvonalon támadó csapatok érdekében és velük együttműködve alkalmaztak. Ezek mintegy a magasabb egységek hadművelleti felépítésének sajátos elemeit képezték.

Az egyik csoportot azok a deszantok képezték, amelyeket a támadó magasabbegységek érdekében alkalmaztak, és amelyek hadművelleti, hadművelleti-hadászati besorolásba tartoztak. Ezek rendszerint egy, vagy több légideszant egységből álltak. Az arcvonaltól 50—100 km távolságra dobták ki őket. Ide lehet sorolni a Szovjet Hadsereg deszantjait Vjazma és Juhnov térségében (1942), valamint a Dnyepernél (1943); a fasiszta német csapatokét Belgiumban és Hollandiában (1940); az angol—amerikai csapatokét Hollandiában (1944) és a Rajnánál (1945). Ehhez a csoporthoz közel álltak azok a deszantok, amelyeket a nagy tengeri deszanthadműveletek folyamán dobtak le azzal a céllal, hogy foglalják el az ellenség partmenti védelmi állásait, valamint a hátrább levő, a tartalékok fel-

vonultatása szempontjából kulcsfontosságú helyeket és körzeteket (Szicília 1943, Normandia, Dél-Franciaország 1944).

Azok a deszantok, amelyeket a magasabbegységek védelmi övezetében dobtak le, harcászati jellegűek voltak, méretük rendszerint nem haladta meg a zászlóaljzat, az ezredet, és a távolságuk pedig a 20—30 km-t. Feladatuk volt a kulcsponatok elfoglalása és megtartása mellett: a tüzérség megsemmisítése a lövegállásokban, parancsnoki pontok, híradóközpontok, lőszerraktárak, hidak és más fontos objektumok megsemmisítése.

A másik csoportba azok a deszantok tartoztak, amelyek önálló hadművelleti-hadászati jellegű feladatokat oldottak meg, egyes területek, sőt államok elfoglalásáig (Norvégia elfoglalása 1940-ben, Kréta elfoglalása 1941-ben). Ezekbe légideszant egységeken kívül gyalogos egységeket is bekapcsoltak. A hadművelleti-hadászati deszantok alkalmazása a légideszant hadművellet formáját öltötte.

A háború folyamán alkalmaztak kis méretű, speciális rendeltetésű deszantokat is, pl. távoli repülőterek és a rajtk levő repülőgépek megsemmisítésére, ipari és más objektumok megvédésére vagy megsemmisítésére, új harceszközök megsemmisítésére stb. Az ilyen deszantok közül meg lehet említeni a Franciaországban levő német radarállomás elfoglalását célzó angol—amerikai deszantot (1942), a nehézvíz üzem megsemmisítését Norvégiában (1943), stb. Az ilyen deszantokba felderítő-diverziós osztagot is bekapcsoltak.

A cél megsemmisítése mellett a deszantok magukra vonták az ellenség tartalékait, és ezzel nemcsak gyengítették az ellenség ellencsapásainak és ellentámadásainak erejét, hanem nehezítették azt is, hogy ezeket a megfelelő időben és irányban hajtsák végre. Fontos az is, hogy a deszant megjelenése és aktív tevékenysége gyakran megdöbbentő hatást gyakorolt az ellenségre. Ez különösen az európai háború elején mutatkozott meg.

Azoknak a légideszant hadműveletek-

nek az elemzése, amelyek támadó, vagy tengeri deszanthadművelet részét képezték, azt mutatja, hogy habár a légideszantok nem voltak a hadműveletek döntő erői, szerepük és jelentőségük nagymértetű volt az általános cél elérésében.

A vjazmai légideszant hadműveletben, amely a Moszkva alatti általános támadás menetében 1942. január 18-án kezdődött, a 4. légideszant hadtest több mint 10 ezer emberét szállították le. A cél az volt, hogy a deszant segítse a Nyugati és a Kalinyini Front csapatait a fasiszták vjazma—rzsjev—juhnovi csoportosításának bekerítésében és megsemmisítésében. Az ellenség hátában, együttműködve az 1. gárda-lovashadtesttel és a partizánokkal, hosszú ideig megtartott egy jelentős körzetet Vjazmától délre, magára vont öt német hadosztályt, fontos utakat vágott át és jelentős szerepet játszott a német csapatok Moszkva alatti szétzúzásában.

A normandiai deszanthadművelet sikerében (1944. június) fontos szerepet játszottak a légideszantok. Különös jelentőséget tulajdonítottak a 82. és 101. amerikai légideszant hadosztály által végrehajtható feladatoknak. El kellett vágni a félszigetre vezető utakat. A főparancsnokság úgy vélte, hogy e nélkül a part-raszálló csapatok egérfogóba kerülhetnek. A deszant sikeresen megoldotta a feladatot.

A szerző a továbbiakban elemzi még az angol—amerikai csapatok arnheimi, a szovjet csapatok távol-keleti és a német csapatok norvégiai és kréai deszanthadműveletét, majd megállapítja, hogy a deszanthadműveletek többségének korlátozott volta miatt nem mutatkoztak meg az igazi lehetőségek.

A háború alatt alig több mint 150 légi-deszantot hajtottak végre, s ezek közül csak kb. tízet lehet a hadművelési, vagy hadművelési-hadászati jellegűek közé sorolni, a többiek harcászati méretűek vagy speciális jellegűek voltak. A légideszant csapatok még kis létszámúak voltak. Németországban a Szovjetunió elleni támadás időpontjában létezett a 7. ejtőernyős deszanthadosztály és három ejtőernyős zászlóalj. Más nyugati országokban a deszantcsapatok száma még kisebb volt. Ami a szovjet hadsereget illeti, a háború kezdetének bonyolult körülményei arra kényszerítették, hogy a légideszant csapatokat közönséges lövészalakulatokként használják fel.

1943 elejére változott a helyzet. Németországban létrehozták az 1. ejtőernyős deszanthadsereget (nyolc ejtőernyős deszanthadosztály és egy páncélosadosztály). Az Egyesült Államokban az 1941-es egy légideszant-hadosztállyal szemben öt volt, Angliában pedig egy hadosztály és két dandár.

A légideszant csapatok legnagyobb összevonását a normandiai deszanthadműveletben hajtották végre: a szárazföldi csapatok 39 hadosztálya és 12 önálló dandárja között öt légideszant hadosztály, egy önálló ejtőernyős dandár és 10 önálló kommandós osztag volt.

A légideszant átdobása sok szállító és harci repülőgépet követelt. Az arnheimi hadműveletben három hadosztály és egy dandár átdobására 2904 repülőgépet és 1694 vitorlázó gépet alkalmaztak, a biztosítást pedig 1113 bombázó és 1240 vadászgép végezte.

A szállítógépek a feladat végrehajtásánál komoly veszteségeket szenvedtek. A rajnai hadműveletben 1595 repülőgépből 493, 1347 vitorlázóból pedig 337 pusztult el.

A háború folyamán már megmutatkozott a légideszant elmélete és gyakorlati alkalmazása továbbfejlesztésének néhány tendenciája: a légideszant csapatok felszerelése a szárazföldi csapatokat megközelítő technikával és fegyverzettel; tökéletesebb szállítóeszközök létrehozása, amelyek elősegítik a súlyos harci technika ejtőernyővel való leszállítását, a tömeges deszantot; gépkocsizó lövész csapatok, valamint más fegyvernemi csapatok bekapcsolása a deszantba. Ezek a tendenciák jelentősen felerősödtek a deszantcsapatok háború utáni fejlődési időszakában.

Magyarországon viszonylag kevésbé ismert témát tárgyal *Sz. Gorskov*: „Stratégiai hadműveletek a csendes-óceáni hadszíntéren a második világháborúban” című cikke. (1981. 9. sz. 58—65. o.) A második világháború egyik sajátos vonása az volt, hogy bár a fő feladatokat a szárazföldi hadseregek oldották meg, igen nagy méreteket öltöttek a tengeri hadműveletek is. A háború kezdetére az erőviszonyok a Csendes-óceánon a következőképpen alakultak: A szövetségesek — Egyesült Államok, Anglia és Hollandia — szárazföldi erőikben 1,5-ször felülmúlták Japánt, de lehetőségeik jelentősen csökkentek annak következtében, hogy erőik hatalmas területen voltak szétszórva és gyengén volt megszervezve az együttműködés a hadsereg, a légierő és a flotta között. A hajók számát tekintve (az anyahajók nélkül) nagyjából egyensúlyban voltak. Az anyahajók és a rajtuk állomásozó repülőgépek tekintetében Japán háromszoros fölényben volt. Tíz anyahajóján 575 repülőgép volt. A repülők kiképzése elég magas fokú volt. A japánok ezen kívül számíthattak a flotta szárazföldön állomásozó repülőgépeire is.

A japánok a tevékenység főirányát a tengermelléken és a tengereken tervez-

ték. Arra számítottak, hogy megszerzik a tengeri fölényt úgy, hogy az ellenség alapvető tengeri erőit megsemmisítik még a háború hivatalos megkezdése előtt. A háború első hónapjaiban terveztek néhány hadászati hadműveletet, és több kisebb hadműveletet. Ezek közül csak a stratégiai hadműveleteket említjük meg.

Az első volt a Hawaai-hadművelet, amelyet a japán flotta abból a célból hajtott végre, hogy megsemmisítse a Pearl Harborban állomásozó amerikai flottát. A hadműveletet kb. egy évig készítették elő. A terv az volt, hogy még a háború megkezdése előtt titokban kibontakoztatják a flottát Pearl Harbor térségében, kihasználják a védelem gyenge oldalait, az anyahajókról felszálló repülőgépek váratlan csapásával megsemmisítik a kikötőben állomásozó hajókat, valamint az Oahu szigetén állomásozó repülőgépeket. Az esetleg kifutó hajókat tengeralattjárók várták.

A támadáshoz hadászati-hadműveleti csoportosítást hoztak létre, amely hat repülőgép-anyahajóból (353 repülőgép), 16 hajóból (sorhajók, cirkálók, rombolók), és harminc tengeralattjáróból állt. Ezen utóbbiak egy részének még a támadást megelőző éjjel be kellett hatolnia a kikötőbe és torpedókkal támadni a sorhajókat.

Különös figyelmet fordítottak a felderítésre és a hadműveleti álcázásra. Az adatok szerzéséhez felhasználták a szigeten élő japánokat, kereskedelmi és halászhajókat. A támadó hajókat egy Pearl Harbortól északra levő sziget kikötőjében gyülekeztették, amely kívül esett a hajózási útvonalakon, az amerikai repülőgépek hatósugarán, és teljes rádiótillalmat rendeltek el. A hajók szokásos diszlokációjának körzetében ugyanakkor hírvéjelüket felhasználva a megszokott napi adásokat folytatták. A vasárnap reggelre tervezett támadás szintén a váratlanság tényezőjét növelte. Ennek ellenére a legfelsőbb amerikai vezetés egy héttel előbb tudomást szerzett arról, hogy esetleg lehetséges a japán támadás.

A támadás időpontjában a bázison 93 hajó volt, köztük 8 sorhajó, 8 cirkáló, 29 romboló, 5 tengeralattjáró, 9 aknarakó és 10 aknaszedő. Repülőgép-anyahajó nem tartózkodott a kikötőben.

A szigetek védelme a hadsereg feladata volt, s ennek alapját a hadsereg és a flotta repülői képezték. Oahu hat repülőterén 394 repülőgép állomásozott, de készülségük alacsony fokú volt. Álcázást, széttelepítést nem alkalmaztak. A szigetet 294 légvédelmi ágyú védte, nem számítva a hajók légvédelmi eszközeit. A helyőrség 42 959 emberből állt, de a bázisnak nem volt egységes parancsnoksá-

ga. A váratlan támadás lehetőségét nem vették komolyan. A támadás napján a kikötő bejárata nem volt lezárva, a hajókat nem védtek hálókkal a torpedók ellen, a záróleggömbök nem voltak feleresztve. A kiküldött figyelők a déli és délnyugati irányt figyelték, mert ezeket tartották veszélyesnek. A hajók a kikötőben szorosan egymás mellett álltak.

1941. december 7-én reggel 6 órakor a japán anyahajókról felszálltak a gépek; 8 óra tájon a zuhanóbombázók első hulláma megkezdte a támadást a repülőterek ellen és megsemmisítette az Oahu szigetén állomásozó gépek nagy részét. Csaknem ezzel egyidejűleg a torpedóvetők és bombázók megkezdtek a támadást a hajók ellen. A vadászok leblokkolták a repülőtereket. Kb. egy óra múlva támadott a második hullám, de ez már kevesebb eredményt ért el, és több veszteséget szenvedett.

A japánok megsemmisítették, vagy megrongálták az összes sorhajót, 6 könnyűcirkálót és rombolót, 272 repülőgépet. Az amerikaiak 3400 embert vesztek, köztük 2402 halottat. A japánok mindössze 29 repülőgépet vesztek, valamint 6 tengeralattjárót, köztük 5 mini-tengeralattjárót.

A nagy siker mellett a japánok komoly hadműveleti és harcászati hibát is vétettek: nem tudták felfedezni azt a két repülőgép anyahajót, amelyek közül az egyik 210, a másik 700 mérföldre délnyugatra volt a támaszponttól. Így a főcsapást nem ezekre mérték, hanem olyan sorhajókra, amelyek nem voltak alkalmasak sem arra, hogy harcba lépjenek a modern japán sorhajók ellen, sem pedig arra, hogy kísérjék a gyorsjáratú anyahajókat. Ettől függetlenül nagy károkat okoztak az amerikai flottának, megszerzték az ideiglenes tengeri uralmat, ami lehetővé tette a további támadó hadműveleteket.

A Maláji-hadművelet célja az volt, hogy megszeresse a brit Malájföld gazdag nyersanyaglelőhelyeit, valamint az angol flotta fő bázisát, Singapore-t. Ez megnyitotta volna az utat a további japán támadások előtt dél felé, Indonézia és Ausztrália irányába, de nyugatra is, a Indiai-óceán irányába.

Brit Malájföldet 100 ezres hadsereg védte, valamint támogatta őket a Keleti Flotta, amely egy sorhajóból, egy cirkálóból és négy rombolóból állt. Az angolok rendelkezésére állt a hollandok tengeralattjárókból álló flottillája. Malájföld és Singapore 34 repülőterén 332 repülőgép volt. A hadművelet folyamán az angolokat megerősítették még 45 ezer emberrel és 141 repülőgéppel. Singapore erődjének komoly tüzérsége volt, amely 406 mm-es

ágyúkkal is rendelkezett, amellett 5 repülőtere, nagy lőszer- és élelmiszer-tartalékaik voltak. A haderőnek közös parancsnokság nélkül tevékenykedtek.

Malajföld elfoglalására a japánok a 70 ezer emberből álló 25. hadsereget jelölték ki, valamint a 450 repülőgépből álló 3. légihadsereget, a flotta 114 földi bázisú repülőgépét. A hadihajó-csoportosítás 2 sorhajóból, 8 cirkálóból, 16 rombolóból, 3 tengeralattjáró flottillából, 3 repülőszállító és sok segédhajóból állt. Anyahajók ebben a hadműveletben nem vettek részt. A deszantot a hajók és az indokínai repülőterekről felszállt gépek fedezték. Az első két nap alatt megsemmisítették az angol repülőgépek 30%-át. A Keleti Flottából hamarosan elsüllyesztették a „Prince of Wales” sorhajót és a „Repulse” cirkálót, aminek következtében Singapore és Malajföld védelme jelentősen meggyengült. Az ország északi részén partraszállt japánok, nem találkozva különösebb ellenállással, előrenyomultak a nyugati és a keleti part mentén, időnként partraszálltak a visszavonuló angolok hátában. Az angolok mindenütt megadták magukat és 1942. február 15-én harc nélkül feladták Singapore-t.

A hadművelet megerősítette Japán helyzetét a Dél-kínai tengeren, megmutatta, hogy az angolok nincsenek felkészülve a deszantok elleni harcra. Az angolok elvesztettek 140 ezer embert, a japánok vesztesége 10 ezer ember volt halottakban és sebesültekben. Különösen fájdalmas volt a jól ellátott és jól felszerelt singapore-i helyőrség harc nélküli kapitulációja.

A fülöp-szigeteki hadművelet célja az volt, hogy szétverjék az amerikai — fülöp-szigeteki erőket, megszerezzék a gazdag nyersanyag lelőhelyet és biztosítsák az utat Holland India és Ausztrália irányába.

A szigetek védelmét 130 ezres amerikai — fülöp-szigeteki hadsereg biztosította (köztük 31 ezer amerikai) 270 repülőgéppel, valamint az Egyesült Államok Ázsiai Flottájával, amely 3 cirkálóból, 13 rombolóból és 29 tengeralattjáróból állt.

A japánok a 14. hadsereget vetették itt be, valamint egy speciális fülöp-szigeteki hajócsoporthatást, amely 10 cirkálóból, 29 rombolóból, 2 hidroplánbázisból, sok deszant- és segédhajóból állt. A hadműveletben 496 repülőgép vett részt, de repülőgép-anyahajók itt sem működtek közre.

A hadművelet december 8-án a légierő csapásaival kezdődött, és az első támadásoknál megsemmisült az amerikai bombázók fele, a vadászgépek egyharmada. Az amerikai parancsnokság, habár tudott

már a Pearl Harbor ellen intézett váratlan támadásról, és hogy a japánok erőket összpontosítanak Formosa (Tajvan) szigetén, nem tette meg a szükséges intézkedéseket. Míg a másik két hadműveletben a váratlan csapásokkal megoldották a fő feladatokat, itt két hetes tüzelőkészítés és harcászati deszantok készítették elő a terepet a főerők, a 14. hadsereg számára.

Miután az amerikai flotta elvesztette a légi támogatást, nem vett részt aktívan az eseményekben. A hadsereg magára maradt, és a kilenc helyen partraszállt japán főerők sehol sem ütköztek ellenállásba. 10 nappal a partraszállás után elfoglalták a fővárost, Manilát.

Ezek a hadműveletek megnyitották az utat a további japán támadások előtt. Viszonylag könnyen szétverték az angol és ausztráliai hajókkal megerősített holland flottát. Elfoglalták Holland Indiát, Guamot, Új-Guineát, a Salamon-szigeteket, 3,8 millió négyzetkilométer területet, 150 millió lakossal. Ezzel azonban a japán sikereknek vége szakadt. Hamarosan kiderült, hogy képtelenek hódításaikat meg is tartani.

A Nagy Honvédó Háború tapasztalatait összegzi N. Orlov és G. Tvardovszkij: „A hadműveletek előkészítésének álcázását és a csapattevékenység váratlanságát biztosító módszerek a háború idején” című írása. (1981. 9. sz. 19—24. o.) A „váratlanság” fogalma, amely magában foglalja a hadművelet előkészítésének álcázását és a harci cselekményeknek az ellenség számára váratlan elkezését, a hadművelet egyik legfontosabb eleme. Úgy lehet elérni, hogy a harci cselekmények olyan időpontját, fogásait és módszereit kell kiválasztani, amelyek lehetővé teszik a csapás mérését akkor, amikor az ellenség a legkevésbé van felkészülve elhárítására, nem képes a szervezett ellenállásra.

A harci cselekmények méreteitől függően a váratlanság lehet hadászati, hadműveleti és harcászati.

A tanulmány elemzi, hogy hogyan érték el az álcázást és a váratlanságot a Moszkva alatti ellentámadásnál, Sztálingrádnál, a kijevi hadműveletben és a belorussziai hadműveletben. Ezek közül a sztálingrádi példát emeljük ki. A hadművelet előkészítését szigorúan leszűkített stáb végezte, s szigorúan megtiltották mindenféle írásos közlést, még a rejtjelezettet is. A csapatok úgy kapták meg a feladatot, hogy csak a végrehajtásra volt idejük. Az ellenséget a csapatok imitált átcsoportosításával és összehasonlításával, rádióadásokkal megtévesztették. A csapásmérő csoportok valós csoportosítását gondosan álcázták, a felderítés félrevezető volt, a valós felderítést titokban

végezték. Meg kell említeni, hogy az álcázás minden szinten megtörtént, egész a Legfelsőbb Főparancsnokságig, s erre vonatkozóan a Főhadiszállás 1942. október 19-én szigorú utasítást adott ki.

Fontos szerepet játszott a félrevezetésben az, hogy október közepén a Főhadiszállás kiadott egy direktívát, amely előírta, hogy védelmi vonalakat kell építeni, a helységeket fel kell készíteni a körkörös védelemre, műszaki záratokat és akadályokat kell létesíteni. Ebből az ellenség azt a következtetést vonta le, hogy a csapatmozgások védelmi jellegűek.

Az ellenség megtévesztésének másik példájaként meg lehet említeni a kijevi hadművelet előkészítését 1943-ban. Ahhoz, hogy az 1. Ukrán Front erőket tudjon összevonni a főcsapás irányában, át kellett csoportosítani a 3. gárda-harcocsihadsereget, a Főparancsnokság tartalékát képző tüzérség alapvető részét, valamint más csapatokat a ljutyezsi hídfőbe, 130–200 km távolságra. A front félrevezető parancsot adott ki a védelembe való vonulásról, amelynek néhány példányát „elvesztették”. A németek megtalálták és elhitték.

A harcokcsik átcsoportosítását álcázva hajtották végre. A parancsnoki pontokat a helyükön hagyták, dolgoztak a rádióállomások. Az eltávozott harcokcsik helyére maketteket állítottak, a lövegállásokba pedig lövegmaketteket. Harcokcsik és gépkocsik csak éjjel mozoghattak, teljesen elsötétítve. Az új gyülekezési körletben teljes álcázást valósítottak meg, amit elősegített a repülést gátló rossz időjárás is. A németek egy hétig bombázták az elhagyott körzetet. A 3. harcokcsi gárdahadsereg három napig tartózkodott az új helyen, amikor bevetették a harcba. Ez teljesen meglepte a németeket.

A váratlanság tényezőjének biztosításában igen nagy szerepet játszhat az új technika alkalmazása, amely megváltoztatja az erőegyensúlyt, és amit nem lehet a kevésbé hatékony fegyverek tömegével ellensúlyozni. A megrázó hatás klasszikus példája volt az, amikor a szovjet hadsereg bevetette a rakétatüzérséget.

A másik ilyen példa volt az, amikor a páncélosokkal szemben légvédelmi lövegeket kezdtek alkalmazni. A háborúig egyes teoretikusok úgy vélték, hogy az az elképzelés, hogy légvédelmi ágyúkat földi célok ellen is lehet alkalmazni, technikai analfabetizmusról tanúskodik. A Tuláért vívott harcokban azonban 1941 októberében az ellenség 2. páncélos hadseregének 30 páncélosát már az első rohamban megsemmisítették a közvetlen irányzással tüzelő léghárító lövegek. Ez

teljesen váratlan volt a németek számára, akik tudták, hogy a városban nincs tábori tüzérség. November folyamán a németek többször rohamoztak, a léghárítók kilőtték több mint 100 páncélosukat, és így nem sikerült elérni a céljukat.

A folyóirat 10. száma közli azokat a referátumokat, amelyek Moszkvában, a Nagy Honvédő Háború kezdetének 40. évfordulóján tartott hadtudományi konferencián hangzottak el. Ezek közül A. Gribkov: „A Nagy Honvédő Háború kezdetének 40. évfordulója” című előadását ismertetjük (1981. 10. sz. 12–19. o.) A szerző rámutat, hogy Németország a háborút megelőző időszakban viszonylag gyorsan kifejlesztette katonai potenciálját, ami lehetővé tette számára, hogy komoly fegyveres erőt hozzon létre. 1934 és 1940 között katonai termelése 22-szeresére, fegyveres erőinek száma 35-szörösére nőtt. 1941 közepére 7 millió 300 ezer ember állt fegyverben.

A nyugati hatalmak politikája igyekezett Németországot keletre irányítani, s ezért minden hatékony együttműködést elutasítottak a Szovjetunióval.

1941. június 22-én a jól felfegyverzett és a szövetségesek csapataival megerősített német hadsereg, amely mögött két-éves európai harci tapasztalat állt, és amely támaszkodhatott a meghódított Európa gazdasági tartalékaira, a Baltikumtól a Fekete-tengerig terjedő arcvonalon támadást indított a Szovjetunió ellen.

Itt harcolt Németország 214 hadosztályából 153, köztük az összes (21) páncélos és (14) gépesített hadosztály. A csatlós államok haderőivel együtt 190 hadosztályt készítettek fel a támadásra, ezeket támogatta a létező ötből négy légi flotta és a haditengerészet egységei. Az ellenség a legfontosabb irányokban élőerőben és technikai eszközökben 3–4-szeres túlerőben volt. Arra számított, hogy váratlan csapással szétzúzza a hadsereget és a flottát, másfél–két hónap alatt eléri a Volgát és az Uralt, és megnyeri a háborút.

Az ország erőinek mozgósítására június 30-án létrehozták a Szovjetunió Állami Védelmi Bizottságát Sztálinnal az élen, a fegyveres erőket pedig a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása irányította.

A néptömegek állásfoglalása, és a saját jól felfogott érdekük, arra kényszerítette a nyugati országok vezető köreit, hogy egyéni érzéseiktől függetlenül a Szovjetunió oldalára álljanak a fasiszta Németországgal vívott harcban.

cot vallott, az egész „Barbarossa”-terv kalandor vállalkozásnak bizonyult, Németország elvesztette a „villámháborút”, és hosszadalmas háború folytatására kényszerült, amelyre nem volt felkészülve.

A szovjet csapatok ellentámadása és az ezt követő, a nyugati hadászati irányban kibontakozó általános támadás eredményeként az ellenséget 200—300 km-el vették vissza a fővárostól, felszabadult 11 ezer lakott hely, köztük több mint 60 város. Teljesen megtisztították a németektől a Moszkvai és Tulai területet, a Kalinyini és Orel terület egy részét.

A német szárazföldi hadsereg kb. 1 millió embert veszített halottakban, sebesültekben, fagyottakban és foglyokban. Vereséget szenvedett több mint 50 hadosztály. A németek 1941 decemberétől 1942 áprilisáig kénytelenek voltak átirányítani a keleti frontra Németországból és a megszállt országokból 39 hadosztályt, 6 dandárt és kb. 800 ezer főből álló pótkeretet.

A Moszkva elleni támadásba a németek bedobtak a négy rendelkezésükre álló páncélos magasabbegységéből hármat. Ezek szintén elvesztették a kiképzett személyzet jelentős részét. A 2. páncélos csoport pl., amelyet októberben páncélos hadsereggé szerveztek át, csupán 1941. december 1. és 1942. február 6. között 29 ezer embert veszített; 1941. október 1. és 1942. március 15. között 2340 páncélos és 74 183 gépkocsi vált harcképtelenné, illetve használhatatlanná. Pótlásként kaptak 7411 (10%) gépkocsit és 1847 (80%) páncélost.

Még nagyobb veszteségeket szenvedett az ellenség tüzérségi eszközökben. Ezen a téren jellemzőek a 4. tábori hadsereg adatai. Csupán decemberben elvesztett 48 tarackból 43, 36 aknavetőből 28, 84 rohamlővegből 72, 48 100 mm-es lövegéből 31, 252 tüzérségi vontatóból 230.

A vereség következtében jelentős személyi változások történtek a német katonai vezetésben. Hitler december 19-én leváltotta a szárazföldi csapatok főparancsnoki beosztásából Brauchitsch tábornagyot és maga lett a főparancsnok, leváltotta az „Észak” és „Dél” hadseregcsoport és sok magasabbegység parancsnokát, összesen 35 tábornokot.

A vereség jelentősen aláásta a hadsereg morális helyzetét, erősödtek a háborúellenes hangulatok. A moszkvai csata ideje alatt a tábori hadbíróóságok több mint 62 ezer katona, altiszt és tiszt ellen folytattak eljárást.

A moszkvai csatának nagy volt a nemzetközi jelentősége is. A megszállt országokban erősödtek a nemzeti ellenállási mozgalmak. A németek balsikerei arra

ösztönözték Japánt és Törökországot, hogy elhasszák a Szovjetunió elleni támadást. Növekedett az elégedetlenség, a szövetséges fasiszta országokban, Finnországban, Magyarországon, Romániában és Olaszországban is.

A moszkvai csata kimenetele nagyban elősegítette a Hitler-ellenes koalíció megerősödését. 1942. május 26-án aláírták a 20 évre szóló szovjet—angol szövetségi és együttműködési szerződést. Június 11-én aláírták a szovjet—amerikai szerződést.

A csata jelentős belpolitikai eredményekkel járt. Egyrészt kedvezőbb feltételeket teremtett a front stabilizálásához, másrészt nyugodtabb körülmények között lehetett megszervezni a termelést, a hadászati tartalékok kibontakoztatását.

A moszkvai csatában tanúsított hősiességéért kb. 40 egység és magasabbegység kapta meg a „gárda” nevet, 36 ezer harcost tüntettek ki és 110-en kapták meg a Szovjetunió Hőse kitüntetését.

A hadrakelt sereg feltöltése hadászati tartalékokkal bonyolult körülmények között ment végbe, amikor a csapatok visszavonultak, az üzemeket evakuálni kellett. Hatalmas szervezőmunkával ez mégis sikerült. Míg pl. 1941. október elején a Nyugati Frontba 30 lövészhadosztály tartozott, december első napjaiban már 50. A front lövészdandárjainak száma 1-ről 16-ra, a légihadosztályoké 5-ről 8-ra a lovashadosztályoké 3-ról 16-ra, a harcokocsidandároké 3-ról 22-re, a Főhadiszállás tartalékait képező tüzérezredeké 28-ról 53-ra, a gárda-aknavető ezredeké 1-ről 30-ra növekedett.

A moszkvai csata tapasztalatai gazdagították a szovjet hadművészetet mind a főcsapások kiválasztásának, mind az ellentámadásba való átmenet időpontjának meghatározása kérdésében. Ami pl. az ellentámadást illeti, az akkor történt, amikor az ellenség már nem tudott támadni, de még nem volt ideje átmenni védelembe.

Nem kevésbé jelentős a megszerzett tapasztalat a támadó hadművelet megszervezése és folytatása terén. A frontok övezetének szélessége elérte a 300—600 km-t, a hadserege a 100 km-t. A hadműveleti tömörség eléggé alacsony fokú volt, s emellett az erők és eszközök egyenlően voltak elosztva az egész arcvonalon. A változást a Főhadiszállás 1942. január 10-i direktívája jelentette, amely az ellenséges védelem áttörésének megszerzéséről és a tüzérségi támadásról szólt.

A támadó hadművelet bőven tartalmaz példákat az átkarolásról és bekerítésről, az éjszakai harcokról, a szíszlőaljak alkalmazásáról, légi erő átcsoportosításról légi és földi ellenség, különösen páncélosok ellen.

A hadsereg felmérhetetlen segítséget kapott a lakosságtól. Ez igen sok formában nyilvánult meg. A háború első napjaiban a fővárosból és a Moszkvai területről 400 ezer kommunista és komszomolista lépett be a hadseregbe. A háború első évében 15 népfelkelő hadosztályt, sok más egységet és alegységet hoztak itt létre. Ugyanakkor Moszkvában létrehoztak egy különleges rendeltetésű, gépkocsizó dandárt komszomolistákból és kommunistákból, amely részt vett a védelmi harcokban. A parancsnoksága több mint 200 operatív csoportot képzett ki és küldött az ellenség hátába (több mint 7 ezer embert).

1941 októbere és decembere között 600 ezer moszkvai dolgozott önfeláldozóan a védelmi berendezések építésén. Elkészítettek 802 km harcoksiakadályt, 611 km drótakadályt. A főváros utcáin elkészült 22 km páncélos-elhárító árok, 10 km barrikád, 496 tűzfészek a házakban, kb. 24 ezer fémakadály, stb. A főváros lakói csak a háború első fél éve alatt 142 millió rubelt fizettek be, ami akkor 1400 repülőgép, vagy 750 harckocsi ára volt.

A főváros sok üzemét, intézményét evakuálták. November végére a 4,5 millió lakosból csak 2,5 millió maradt a városban, evakuáltak 498 össz-szövetségi, vagy össz-szövetségi—köztársasági jelentőségű üzemet. A hadiüzemeken kívül 1941 őszére kb. 2 ezer fővárosi üzem állt át fegyver- és lőszergyártásra. Újra elkezdték a könnyű harckocsik gyártását. 11 fémipari nagyüzem biztosította a harckocsik tömeges javítását.

A moszkvai gazdasági körzet dolgozói 1941 végén és 1942 elején 76 ezer géppisztolyt, 10 ezer aknavetőt adtak a frontnak, kijavítottak 1000 harckocsit, 1200 repülőgépet.

A 11. számban megjelent összefoglaló értékelés mellett a 12. szám minden tanulmánya (a vezércikken kívül) a moszkvai csata különböző rész kérdéseivel foglalkozik. Ezek közül olyat emelünk ki, amely viszonylag kevésbé ismert kérdést tárgyal: *Sz. Zaharov*: „A tengerészek harci cselekményei” című cikket (1981. 12. sz. 53—59. o.). A főváros védelmében tengerészek is részt vettek. A legnehezebb időszakban a Nyugati Front keretébe bekapcsoltak hat önálló tengerész lövészdandárt és az 1. Moszkvai Tengerészcsapatot, amelyet később átszerveztek 154. tengerész lövészdandárrá. A 62., 71. és 84. dandárt az 1. csapásmérő hadseregbe, a 64.-t a 20. hadseregbe, a 74. és 75. dandárt a Moszkvai védelmi övezetbe osztották be. A tengerész dandárok a Moszkvai terület sok városának felszabadításában vettek részt.

A 64. önálló tengerész lövészdandár alapjában a Csendes-óceáni Flotta matrőzaiból és a tisztiiskolák növendékeiből lett összeállítva. A frontra 1941. november 25-én érkezett meg. A kivagonírozás után előbb a védelmi harcokban vett részt Csornaja, Szuharevo, Hlebnyikova térségében, ahol a 20. hadsereg keretében egy 20 km-es arcvonalzakaszt védett. December 6-án 10 harckocsin deszantként kezdték a támadást Belij Raszt ellen, majd üldözve a Volokalamszk irányába visszavonuló ellenséget, a dandár 13 nap alatt harcolva 130 km-t nyomult előre. Felszabadított 30 helységet, zsákmányolt 12 páncélost, 43 löveget, 141 gépkocsit, és más technikai felszereléseket. December 20-án a 20. hadsereg csapatai felszabadították Volokalamszkot. A dandár december 25-én védelembe vonult Gzsatszktól északnyugatra. A harcok alatt több mint kétezer fasisztát semmisített meg.

A 62. önálló tengerész lövészdandár alapjában véve szintén csendes-óceáni tengerészekből állították össze. A dandár december első napjaiban érkezett meg Zagorszk körzetébe és 12-én az 1. csapásmérő hadseregbe osztották be. Klin városától nyugatra került harci érintkezésbe az ellenséggel. A támadó harcok folyamán a dandár 150 km-t nyomult előre, felszabadított 40 helységet és szétzúzott 3 ellenséges ezredet.

A 71. dandár, amely szintén főként csendes-óceániakból állt, 1941. november 27-én érkezett meg az arcvonal egyik fontos szakaszára Jahroma térségében, ahol a fasiszta csapatok elérték a Moszkva—Volga csatornát. A támadó harcokban tanúsított bátor magatartásért a dandár a tengerész lövészegységek között elsőként kapta meg a „gárda” nevet. 150 km-t nyomult előre és 75 helységet szabadított fel 1942. január végéig.

Alapjában véve a Csendes-óceáni Flotta, az Amúri Flottilla tengerészeiből és haditengerészeti iskolák növendékeiből állt a 84. önálló tengerész lövészdandár is. November 25—26-án vagonírozott ki a Rjazanyi terület Rjazsk városában, ahol résztvettek Szkopin város védelmében és felszabadításában, majd átdobták Zagorszk körzetébe, ahol beosztották az 1. csapásmérő hadseregbe. 180 km-t nyomult előre nyugati irányba, miközben felszabadított 35 helységet, megsemmisített több mint 4 ezer fasiszta katonát és tisztet. Többek közt részt vettek Klin felszabadításában és az ottani súlyos utcai harcokban. A 84. dandárt ezután átírányították az Északnyugati Front keretébe, ahol aktívan részt vett a 16. német hadsereg bekerítéséért folytatott harcokban.

A 75. önálló tengerész lövészdandárt a Fekete-tengeri Flotta, a Káspi-tengeri Flottilla tengerészeiből és tengerésziszti iskolásaiból hozták létre. A dandár december 18-án érkezett meg Ljublinóba, ahol mint a Főhadiszállás tartalékát a moszkvai védelmi övezet parancsnokának rendelték alá. 1942 januárjának közepén a dandár az 1. csapásmérő hadsereg csapataival együtt részt vett az ellenséges védelem áttörésében a Lama folyónál. A dandár a 2. gárda-lövészhadtest keretei

között harcolva több tucat helység felzabálásában vett részt. A dandárt hamarosan átirányították az Északnyugati Fronthoz, ahol ugyanabban a hadtestben harcolt. 1942. márciusában átszervezték gárda-lövészdandárrá.

A tengerész egységek komoly segítségét nyújtottak a Nyugati Frontnak mind a védelemben, mint pedig a támadásban. A moszkvai területnek mintegy 250 helységét szabadították fel. (*Lengyel István*)

MILITÄRGESCHICHTE

(Német Demokratikus Köztársaság)

1981. 1—6. sz

Huszdik évfolyamába lépett 1981-ben az NDK Hadtörténelmi Intézetének tudományos folyóirata. Az azévi 6. számot így a megtett útra való visszatekintésnek szentelte a szerkesztő bizottság, és közzétette az első húsz évfolyam repertóriumát. Az 1981-ben publikált előző öt szám a már megszokott tartalmi gazdagságot mutatja.

Heinz Kathe a 4. számban közreadott közleményében II. (Nagy) Frigyes porosz király egyik kiváló hadvezérének, Hans Joachim von Zieten (1699—1786) huszártábornoknak az életpályáját vizsgálja fel. Rámutat, hogy kezdeti gyalogos és dragonyos szolgálat után került 1730-ban az akkor létrehozott testőr-huszárszázadba, ahol a porosz hadakba beállt magyar huszártisztektől sajátította el a katonai mesterség sajátos magyar válfajának az alapjait. A továbbiakban kiemeli a szerző azt a tényt is, hogy pályafutása további meg-alapozása szempontjából jelentőssé vált az a tapasztalat, amelyet Zieten az 1733—35-ös lengyel örökösödési háború idején, a Rajna-menti hadszíntéren a magyar huszárok élén a Habsburg-seregben szolgáló és a francia követelések ellen bevett Baranyay János generális mellett szerzett. Kiváló képességeit és nagyszerűen elsajátított ismereteit a három sziléziai háborúban nem egy esetben azután éppen egykori tanítómesterével szemben kamatoztatta a porosz hadvezér.

Klaus-Ulrich Keubke és *Helmut Schmitter* közös tanulmányban az 5. számban a 18. századi porosz hadseregnek Adolph von Menzel (1815—1905) polgári realista

festőművész életművében való tükrözését elemzi. A hadsereg mindennapi életét és háborús cselekményeit ábrázoló közel ezer grafika és metszet, valamint több tucat festmény a művész előtanulmányai és realista ábrázolásmódja következtében valóban figyelemreméltó hadtörténelmi szempontból is.

A 3. számban *Klaus Heydeck* közleménye a német „Sturm und Drang” irodalmi és szellemi mozgalom névadójának és kiemelkedő költőjének-írójának, Friedrich Maximilian Klingernek (1752—1831) életútját eleveníti fel. Már a címben is kifejezi, hogy az életmű eddig háttérbe szorult területeivel, a majna-frankfurti városi bérkocsis és mosónő fiának katonai és pedagógiai tevékenységével kíván foglalkozni. Klinger ugyanis 1780-tól közel ötven évig Oroszországban katonászkodott, ahol hadnagyból altábornagyi rangig emelkedett. Vezető szerepet játszott I. Sándor cár uralkodása idején a katonai és polgári tanintézetek, sőt egyes egyetemek megeremtésében, egyben hosszú időn át a szentpétervári első kadét- és apródiskola igazgatójaként tevékenykedett.

Ezúttal is több írás foglalkozik az elmúlt évfolyamban jelentős teret kapott Carl von Clausewitz személyiségével. A 2. számban *Klaus Hilbert* a fennmaradt egyházi anyakönyvi bejegyzés publikálásával bizonyítja, hogy a nagyszerű porosz hadtudós nem az állítása szerinti és eddig általánosan elfogadott 1780. június 1-én, hanem valójában 1780. július 1-én született, további keresztneve pedig